

İSTİQLAL MÜBARİZƏSİNİN ƏDƏBİ BƏYANI— ƏHMƏD CAVAD

Qasırğalar gələndə təkcə güllər, çiçəklər solub tökülmür. Həm də qollu-budaqlı ağaclar parçalanır, yığılır. 20-ci illərin dalğaları elə-belə dalğalardan deyildi. Hər şeyi qasırğa gücü ilə dağıdıb-uçururdu. Amma təbiətin də öz qanunauyğunluqları var. Heç nə izsiz, tozsuz ötüb-keçmir. Kökü torpaqlardan su içib başı buludlara söykənən möhtəşəm ağaclar nə qədər qasırğa görsələr, tufanlarla üzləşsələr də, yaşayırlar. Neçə-neçə dəyərli insanın ömrünə balta çalmış, həyatını zülmə döndərmiş 1937-ci ilin qara tufanının qurbanlarından biri də dahi şairimiz Əhməd Cavaddır. O şəxsiyyət ki, adı çəkildə dilimizin əzbəri, ruhumuzun qidası himnimiz ürəkdən pərdə-pərdə yüksəlir. 20-ci illərin dalğaları Əhməd Cavadı bir şair kimi də, vətəndaş kimi də sahillərdən sahillərə, qayalardan qayalara çırpmaq, əzmək istəmişdi. Lakin o, bütün tufanlardan özü qədər, yaradıcılığı və şəxsiyyəti qədər ucada dayanmağı bacardı. Arxivləri vərəqləyib keçmişə qayıtdıqca istə-istəməz qəlbimizdən ağrılar, sızıltılar keçir, varlığımızda üşütmələr qopur. Bir insana qarşı nə qədər təqiblər edilər, hiylələr qurularmış?..

O, şair, müəllim, vətəndaş, ictimai-siyasi xadim, publisist, jurnalist, tərcüməçi kimi gənc yaşlarından tanınmışdı. Bir sıra əsərləri, xüsusilə də "Cümhuriyyət marşı" (Azərbaycanın Dövlət Himni), "Çirpınırdın Qara dəniz" (yaxud "Yol ver türkün bayrağına"), "Göygöl" və digər şeirləri dillər əzbəri idi. Bütün həyat və fəaliyyəti, bədii yaradıcılığı doğma xalqına əvəzsiz xidmət, vürğunluq nümunəsi olan qaynar təbli şairimizin adı, xatirəsi geniş kütlələr üçün çox əzizdir — o zaman da, indi də. Cümhuriyyət deyildə hamıdan əvvəl Əhməd Cavad yada düşür. Üçrəngli poeziya bədii yaddaşa ilk öncə məhz onun qələmi ilə həkk olunmuşdu. Milli oyanış, xalq hərəkatı, türk xalqlarının birliyinə çağırış, xalqın yaddaşına qayıdış kimi duyğular Əhməd Cavad şeirlərinin ruhuna hopmuşdu. Şairin yaradıcılığında Azərbaycan, Qafqaz, Turan, Türk dünyası obrazı qabarıq verilirdi.

Cavad Məhəmmədali oğlu Axundzadə (1892–1937) Şəmkir rayonunun Seyfəli kəndində dünyaya göz açmışdı. Kənd məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini Gəncədə müsəlman ruhani seminariyasında davam etdirmiş, rus, ərəb, fars dillərini mükəmməl öyrənmiş, Hüseyn Cavid və Abdulla Surun tələbəsi olmuşdu. 1910-cu ildən başlayaraq lirik şeirlər və tənqidi məqalələrlə müxtəlif qəzet və jurnallarda iştirak etmişdi.

I Dünya savaşı illərində rus-türk cəbhəsində müharibədən zərər çəkmiş dinc əhaliyə yardım göstərən cəmiyyətin üzvü və katibi kimi çalışmış, inqilabdan əvvəl və sovet hakimiyyətinin ilk illərində Gəncədə, Hacıkənddə, Quba rayonunun kənd məktəblərində müəllimlik etmiş və

1926-cı ildə Ali Pedaqoji İnstitutu bitirmişdi. Məşhur "İstiqlal uğrunda şeirlər" kitabı isə 1928-ci ildə İstanbulda buraxılıb. Ədəbiyyat cəmiyyətinin katibi (1924–1926), Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun müəllimi (1929), Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun dosenti (1927–1934), həmin institutun dilçilik kafedrasının rəhbəri (1934–1935) vəzifələrində çalışıb. 1935-ci ildən ömrünün sonuna kimi "Azərnaşr"ın bədii şöbəsində redaktor kimi fəaliyyət göstərmiş. Poetik əsərləri zərif lirik-romantik üslubu, dil tərəvəti, realist və demokratik məzmunu, sadəliyi və xəlqiliyi ilə seçilir. Milli tarix, fəlsəfə və mənəviyyatla bağlı elə bir motiv yox idi ki, Əhməd Cavad ona toxunmamış olsun. Təkcə üçrəngli bayrağımıza aid altı nəğmə yazıb, "Dilimiz" şeirini qələmə alıb, əlifbaya əsərlər həsr edib. C.Cabbarlı ilə birgə latın əlifbasını müdafiə edən iki ziyalıdan biri olub. Türklərlə Balkan hərbində iştirak edib. I Dünya müharibəsində şərq cəbhəsində ermənilərə qarşı vuruşub. Əhməd Cavad Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə görkəmli tərcüməçi kimi də daxil olub. O, Şekspirin "Otello" pyesini, A.S.Puşkinin "Kapitan qızı", "Tunc atlı", F.Berezovskinin "Ana", M.Qorkinin "Mən necə oxumuşam", "Çocuqluq", T.Şevçenkonun "Kobraz", Fransua Rablenin "Qarqantua və Pantaqrue" əsərlərinin bədii tərcüməsinin müəllifidir.

Əhməd Cavadın ilk kitabının adı "Qoşma" idi. Bu kitabda şairin, əsasən, 1912–1916-cı illərdə qoşduğu qoşmalar toplanmışdır. O, saysız qoşmalar olmaqla bərabər, eyni zamanda "ciddi planda" qələmə aldığı şeirlərində də möhürbənd kimi ya bir-iki bayatıdan, ya da bir qoşma parçasından istifadə edərmiş. Bunlarla yanaşı, şairin yaradıcılığında "aşiq" və "saz" obrazları da xüsusi yer tutur. Şairin "Kür", "Pambıq" poemalarının, "Moskva", "Səsli qız" və s. irihəcmli əsərlərinin bir neçə yerində mütləq qoşma və bayatıdan istifadə edilir. Poemalarındakı bu parçalar onun əsərlərində kökə bağlılıq, xəlqilik, millilik və başqa əlamətlər bəxş edir. Əhməd Cavad həbs olunarkən kitabları, əlyazmaları və çoxlu sayda sənədləri aparılmış, ailəsi də sürgün edildikdən sonra qapısı möhürlənmişdi. Şairin əlyazmalarının, daha doğrusu, əldə olanların ümumi həcmi 1000 səhifədən artıqdır. Onların çoxu oğurlanmış, talanmışdı. Şeirləri, məqalələri, tərcümələri, "Şəlalə", "İqbal", "Açıq söz", "Yeni iqbal", "Azərbaycan", "Qurtuluş" və s. adda nəşr olunan qəzet və jurnallarda dərc edilib. 1910–1937-ci illər arasında onun yaradıcılığı ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin və tariximizin həqiqi salnaməsidir. "Dalğa" adlı kitabı 1919-cu ildə işıq üzünə görünür. Elə həmin il "Türk dilinin sərf və nəhvi" adlı dərsliyi də çap olunur. Fransız, gürcü və kürd dillərini də mükəmməl bilirmiş.

Böyük şair, bütöv şəxsiyyət, təkrarsız pedaqoq, yüksək səviyyəli ziyalı, inqilabçı, ictimai xadim, iti qələmlı jurnalist, qüdrətli publisist, məşhur xeyriyyəçi Əhməd ruhani ailəsində dünyaya göz açmışdı. Atası

Məhəmmədəli axund, babası isə Cənubi azərbaycanlı müctəhid idi. Ailəsi, təbii ki, hələ kiçik yaşlarından onun dini savad almasına çalışırdı. Amma hər şey arzulanı qaydada davam etmir. Belə ki, Cavad səkkiz yaşında ikən atasını itirir. Bundan sonra anası Yaxşı xanım oğlunu da götürərək Gəncəyə – birinci ərindən olan uşaqlarının yanına getmək məcburiyyətində qalır. O, burada xalça sexinə işə düzülür. Zərrabi küçəsində yerləşən mənzil kirayələyir və oğlu Cavadla birgə yaşamağa başlayır. Cavad ögey qardaşları və ailənin yaxın qohumu olan Hüseyn kişinin köməkliliyi ilə 1906-cı ildə Şah Abbas məscidi nəzdindəki seminariyaya qəbul edilir. Burada əla qiymətlərlə oxuduğuna görə ona hətta xeyriyyə cəmiyyəti tərəfindən hər ay təqaüd də verilir. Seminariyada Abdulla Sur, Hüseyn Cavid, İdris Axundzadə kimi ziyalılardan altı il təhsil alır. 1912-ci ildə təhsilini başa vuran Cavadın mədrəsədə oxuduğu illərdən başlayaraq bədii yaradıcılıqla, daha dəqiq desək, şeir yaradıcılığı ilə məşğul olduğu məlumdur. Həmin ərəfədə onun qələmə aldığı nümunələr, əsasən, təsirlə yazılmış və ərəb-fars sözləri ilə zəngin qəzəllərdən, qitələrdən ibarət idi.

Əhməd Cavad təhsilini başa vuran kimi – yəni on altı yaşında ikən müəllimlik fəaliyyətinə başlayır. Belə ki, o, 1913-cü ildə Gəncədə Qafqaz şeyxülislamı Məhəmməd Pişnamazzadəyə imtahan verərək “şərəfli türk və fars dilləri müəllimi” adını alır və Gəncə qız məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayır. O, ömrünün otuz ilinə yaxın dövrünü bu sahədə çalışıb, bu sahədə xidmət göstərərək. Maarif naziri olmuş Nəsim bəy Yusifbəylinin ən yaxın köməkçisi, sırdaşı idi. “Müsavət”in fəal üzvü kimi Bakı Dövlət Universitetinin və bir çox orta məktəblərin açılmasında yaxından iştirak etmişdi.

Xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə bağlı Acaristana gedib çıxması onun yaradıcılığına deyil, şəxsi həyatına da öz təsirini göstərir. Belə ki, həyatının sevgisini – Şükriyyəni də Acaristanda tapır və qızın atası evlənmələrinə razı olmadığından onu Gəncəyə qaçıdıraraq toy edir. Bu nikahdan onların Niyazi, Almaz, Yılmaz, Aydın və Türkan adlı övladları olur. Əhməd Cavadın poeziyasında Şükriyyə xanımın izləri, nişanələri görünməyə başlayır. Elə bir iz ki, heç zaman silinməz...

*Bir gülsən, dərmişəm gənclik bağından,
Bir gülü, çiçəyi dərməyəm sənsiz!
Kam aldım ömrümün oğlan çağından,
Bir bağa, bağçaya girməyəm sənsiz!.. –*

misraları ilə başlayan “Şükriyyə üçün” şeiri tək şeiriyyəti ilə yox, musiqisiylə də müasir dövrün ən maraqlı nümunələrindən birinə çevrilir. “Sən ağlama, mən ağlaram” şeirinə nəzər salaq:

*Mən deyən yox, fəlak deyən oldusa,
Əsdi yellər, gül yanağın soldusa,
Dərd əlindən ala gözlər döldusa,
Sən ağlama, mən ağlayım, gözəlüm!*

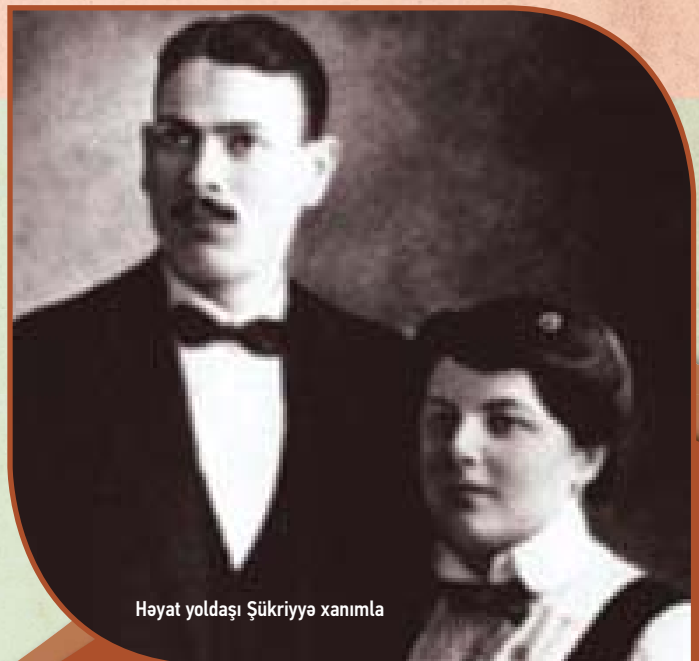
Bütün bunlar Azərbaycan poeziyasının ən gözəl məhəbbət şeirləri kimi hələ uzun illər yaddaşlarda qalacaq, sevgilərə şahidlik edəcək, eşq dolu ürəklərə təskinlik gətirəcək.

İstedadlı şairin milli ruhlu şeirləri, Azərbaycan Demokratik Respublikasının həyatındakı rolu artıq dəfələrlə araşdırılıb. O da bəllidir ki, həmin münasibət ADR-in süqutundan sonra bir insan və bir şair kimi Əhməd Cavadın məhvi ilə nəticələndi. Halbuki onun bütün xəyalları, arzuları bu cümhuriyyətlə bağlı idi. Qurulan dövlət, təbliğ olunan ideallar həyatının, yaradıcılığının mənasına çevrilmişdi:

*Ey Tanrının cənnət uman qulları,
Mən cənnəti bu dünyada bulmuşam.
Aramaqdan bezdiyiniz yolları
Axtarmaqla mən sevdada bulmuşam!*

Məhz milli ruhlu şeirlərinə, istiqlal çarçısı olduğuna görə sovet dövründə təzyiqlərə, təqiblərə məruz qaldı. Hər şeiri çıxdıqda hamı sözləşibmiş kimi mətbuatda tənqidi məqalələrlə çıxışa başlayırdı. Elə bir dövr, mühit idi ki, sadəcə susmaq, dinləmək, kölgəyə çəkilmək, yox olmaq mümkün deyildi. O, yazılarına və siyasi görüşlərinə görə repressiya-məruz qaldığı dövrə qədər artıq üç dəfə həbsə məruz qalmışdı. 1920–25-ci illər arasında Ə.Cavad cəmi 4–5 şeir çap etdirir. Hər halda, özü də anlayırdı ki, onu ilişdirmək üçün pusquda dayananlar var. Əksəriyyəti də öz “qələm yoldaşları”. Hər sözü, cümləsi təftiş olunur, hər ifadəsinin altından əks-inqilabi fikirlər, azadlıq yanğısı və həsrət axtarılır.

Xüsusilə də nəzərə alınsa ki, Əhməd Cavad dövrünün gəncləri arasında sevilən və yaradıcı gəncləri öz “həvasına çəkən” bir şair idi, “təhlükə”nin nə qədər böyük olduğu anlaşılır. Həmin yeni ideoloji sistem və elmi-nəzəri prinsiplər dövründə şairin əsərləri sosioloji tələblərlə təhlil edilir, ondan sosializm quruculuğu, kollektivləşmə, sənayeləşmə və bu kimi ideyalara xidmət tələb olunurdu. Və o, qismən də olsa, bunun üçün cəhd göstərirdi. Digər tərəfdən də iclaslarda, plenumlarda çıxış edərək özünə haqq qazandırmamağa, ittihamlara cavab verməyə çalışırdı. Bu məsələdə bir incə məqam var: maraqlıdır ki, əslində, mətbuatda, iclaslarda Əhməd Cavadı ittiham üçün söylənilən fikirlər təkrar-təkrar deyilə-deyilə sonda onun öz dilindən çıxarılırdı. O özünü, öz ruhunu başa salmağa çalışaraq söyləyirdi: “...etiraf etməliyəm ki, qabaqda milli-şovinizm məzmunlu əsərlər yazmışam... Mən köhnə üsul ilə tərbiyə almış bir insanam və özüm də gənc deyiləm... Söz verirəm və çoxdan bəri söz vermişəm ki, yeni ruhda işləyəcəm. Lakin imkan veriniz, yardım ediniz... Milli şair olmağa çalışdım, bir çox parçalar yazdım. Bunu boynuma alıram. Lakin bu gün tarix, həyat bir çox aski mətbuatlara qələm çəkdi ki, milli duyğu da onun içində. Bu gün ümumi bəşəri əhəmiyyəti olan bir hərəkətdən saparaq dar bir çərçivəyə girmək bəşəriyyətlə, yazmış olduğum milli ruhda parçalardan imtinayla gənc dimaqlar üçün onların zərərli olduğunu etiraf edirəm”.

Hayat yoldaşı Şükriyyə xanım

Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq və Əhməd Cavad

Bütün bunlar nə idi? Öz-özü ilə aparılan mübarizənin nəticəsimi, yoxsa cismən sağ qalmağa aparan yeganə yolun və yeganə çözümün məhz bu olduğunun dərkimi? Yəqin ki, hər ikisi də vardı... O, vəziyyətdən çıxmağa çalışırdı. Mənən, ruhən bunun belə onu xilas etməyəcəyini anlasa da, yenə də ailəsi, uşaqları, hələ də içində yaşadığı, ölməyə, can verməyə qoymadığı arzuları, idealları naminə çapalayırdı. Amma istedad hər zaman düşmən doğurur. Cavadın da düşmənləri vardı. İstedada paxıllıq hissi ilə qovrulan istedadsızlar olmasaydı, yəqin ki, Əhməd Cavad və onun kimilər belə asanlıqla qurban verilməyəcəkdi. Ya da ən azından bu qədər çox zi-yalı qurbanlarımız olmayacaqdı. Ən çox müzakirələrə və tənqidi fikirlərə səbəb olan əsərlərindən biri 1925-ci ildə dərc etdirdiyi "Göygöl"dür. Hətta canfəşanlıq edənlərin köməyi ilə şeir tərcümə olunub Moskvaya belə göndərilmişdi. Amma "Göygöl" orada yoxlanılsa da, elə bir siyasi səhv tapılmadığından müəllifini azad etmək məcburiyyətində qalmışdılar. O özü isə bu şeirlə bağlı çıxışında deyirdi: "Göygöl"də, nə də mətbuatda çıxan başqa yazılarımda bilxassə 1924-cü ildən sonra heç bir siyasi məqsəd tutduğum yoxdur. Şeirimdəki hüznü çocuqluğumdan başlayaraq yazmaqda olduğum parçaların cümləsində olduğunu yoldaşlar da çox gözəl bilir. Bən burada böylə bir hüznün bugünkü ədəbiyyata da xeyirli olduğu deyil, bəndəki hüznün siyasi olmadığını söyləmək istəyirəm". O, "Moskva" şeiri ilə bağlı da bərk qınanırdı. Cavadın özü də bu şeirin zəif olduğunu çıxışında etiraf etməli olmuşdu. Beləliklə, 1929-cu ildən başlayaraq ta 1937-ci ilə kimi respublika mətbuatında Ə.Cavadın mühakiməsinə həsr olunmuş, onu tənqid və "ifşa" edən müxtəlif yazılar yazılırdı. 1928-ci ildə 16 şeirinin Türkiyədə çap olunan "İstiqlal məcmuəsi"nə düşməsi isə onu ifşa edənlərin əlinə əsaslı bir bəhanə vermiş oldu.

Beləliklə, düz iki il davam edən ifşa kampaniyasından sonra böyük şair Ə.Cavad 1930-cu ildə Gəncəyə köçmək məcburiyyətində qaldı. Düz beş il o, Gəncədə yaşayıb-yaradır. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun türk və rus dilləri kafedrasının müdiri, Gəncə Dram Teatrında ədəbi hissə müdiri vəzifələrində işləyir. 1933-cü ildə professor adını alır. Amma Bakı ondan əl çəkmir. 1934-cü ildə şair "Azərnəşr"də işləmək üçün yenidən Bakıya dəvət alır və hər şey yenidən başlayır. 1937-ci il martın 21-də hədəf vurulur. O, "xalq düşməni" kimi əvvəlcə Şura Yazıçılar Cəmiyyətindən uzaqlaşdırılır. Daha sonra isə həbs edilir.

Arxivlərdə Ə.Cavadın 22316 nömrəli "istintaq" işi saxlanılır. Şair 1937-ci il iyunun 4-də Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq və Vəli Xulufu ilə eyni vaxtda həbs edilir. "Məhkəmə həmin ilin oktyabr ayının 12-də başladı, cəmi 15 dəqiqə davam etdi. 1937-ci il oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə onu güllələdilər. Məhkəmənin sədri İ.O.Matuleviç, üzvləri İ.M.Zaryanov

və C.K.Jiqur idi. SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyası müttəhimini Azərbaycan cinayət məəcəlləsinin 69, 70, 73-cü maddələri ilə ittiham etmişdir. İrəli sürülən ittihamlardan birincisi budur ki, guya şair 1922-ci ildən əks-inqilabçı "Müsavət" hərəkatının iştirakçısı olub, 1936-cı ildən isə o, Azərbaycanda mövcud olan üsyankar təxribatçı-terror-diversiya, millətçi təşkilata qoşularaq öz qarşısına guya sovet hakimiyyətini yıxmaq, Azərbaycanı SSRİ-dən ayırmaq məqsədi qoyub. Şairin həbsinin səbəbi, taleyinin nə ilə yekunlaşdığı, başına nələr gəldiyi nəinki cəmiyyətə, heç ailəsinə də bildirilmir. Əksəriyyət onu Sibirə sürgün olunmuş zənn etsə də, rəsmi sənədlərdən məlum olur ki, heç yerə sürgün edilmədən 1937-ci il oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə Bakıda vəhşicəsinə güllələnib. Lakin qısa müddətdən sonra bəraət alır. Şeirləri Azərbaycanımızın bütün bölgələrində dildə-ağızda gəzir, ən böyük məclislərdə əzbərdən oxunur:

***Türküstan yəlləri öpüb alınmı,
Daha yüksəklərə ucal, bayrağım!..***

Bu misralar şeirin şifahi variantıdır. Yeri gəlmişkən, Ə.Cavadın əksər şeirləri xalqın şifahi yaddaşına köçüb. Ayrı-ayrı şəhərlərimizdə, kəndlərimizdə biz onların iz və əlamətlərinə rast gəlirik. Çəkdiyimiz misal da onlardan biridir ki, artıq ən çox oxunan kitablarımızdan birinin səhifələrindən boy göstərir. Bildiyimiz kimi, həmin misralar aşağıdakı kimidir:

***Türküstan elləri öpüb alınmı,
Söyləyir dərdini sana, bayrağım!***

Fərq varmı? Əlbəttə, birinci misrada "ellər" yerinə "yəllər" işlədilib. İkinci misra isə heç şeirin əslində yoxdur. Xalqımızın bədii təfəkkürü, təxəyyülü ona qanad verib, bayrağımızın daha yüksəklərə ucalmasını arzulamışdır. Bununla onu demək istəyirik ki, Əhməd Cavadın hər misrası xalq içərisində zərbi-məsəl kimi işlədilir.

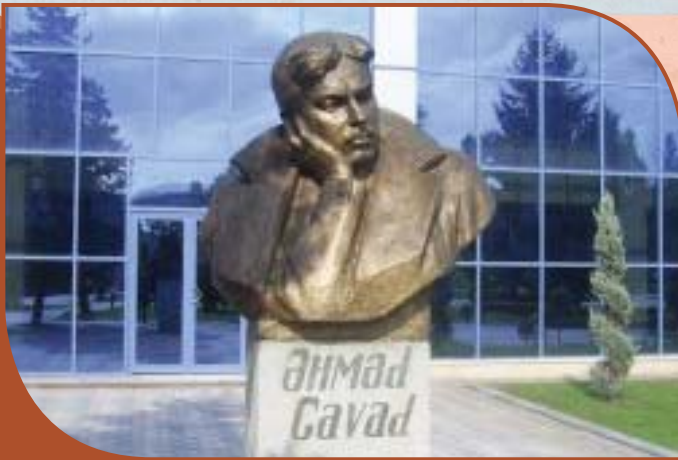
Bu gün onu sadəcə "mübariz istiqlal şairi" adlandırmaq azdır. Yaşanmış bir taleyin, baş vermiş məntiqi və ya qeyri-məntiqi bir sonluğun haqqında psixoloji yaşantılarının dərinliyinə varmadan "qorxmaz, çəkinməz" kimi adi sözlərlə dəyər vermək də yanlışlıqdır. Əhməd Cavadın faciəsini anlamaq, dərk etmək üçün o mühitə, o qələm "dostlarının" əhatəsinə ehtiyac var. Onun yaşadıkları azğın bir selin çənginə düşüb axmaqda olan insanın yaşantılarına bənəyir... Sel gəldisə və sən də həmin axının düz ortasına düşdünə və üstəgəl çaba göstərdikcə getdikcə daha çox boşluğu hiss və dərk edirsənsə, özünü, yorğun bədənini, ruhunu axının ixtiyarına buraxmaqdan başqa nə qalır ki?.. Müqavimət və dönməzliyin işə yaramadığı anlarda məğlubiyyətin etirafı da qəhrəmanlıqdır. Şairi qalib edən şeirləri idi. Zamana sinə gərdilər, yaşadılar, qaldılar, bundan sonra da yaşayacaqlar.

Əhməd Cavadın publisistik məqalələri arasında müəllimlərin həyatına, yaradıcılığına və fəaliyyətinə həsr olunmuşları həm cəmiyyətə, həm keyfiyyətə üstünlük təşkil edir. Onlardan biri də 1919-cu ildə müəllimliyin 25 illiyi təntənə ilə qeyd edilmiş "Abbaszadə Mirzə Abbasın yubileyi"nə həsr olunmuş məqələdir. Ə.Cavad Gəncədə müəllimlərlə, maariflə bağlı keçirilən bütün tədbirlərdə istisnasız olaraq əsas təşkilatçılardan və məruzəçilərdən biri olurdu. Marafı və yadda qalmanı burası idi ki, onun hazırladığı məruzələr xalq tərəfindən ilk dəfə eşidilirdi. Çünki cəfəkeş, müdrik şair Ə.Cavad bütün məlumatları ilk mənbələrdən alırdı. Bu məlumatlardan aydın olur ki, o, 1919-cu ildə Gəncəyə gələndə qədər Mirzə Abbas Şimali Qafqazda bir oğlan, bir qız məktəbi açmış. Elə məqalə müəllifinin həyat və fəaliyyətinin ən mühüm dönüş xətləri

müəllimliyi ilə bağlı idi. O, "mən bir müəllim babayam" deməyi çox xoşlardı, evdə ailə üzvləri, kənddə həmyerliləri də ona belə baxardılar. Hətta 1925-ci ildə 2-ci dəfə həbs ediləndə ("Göygöl" şeirinə görə) anası Yaxşı arvad o dövrün vəzifəli bir şəxsinə müraciətə: "Oğul, özün bilirsən, Əhməd Cavad bir müəllim babadır, o, sovet hökumətinə nə edə bilər: qoşunu yox, topu yox, tufəngi yox..." – demişdi. Buradakı "müəllim baba" xalqın böyük şairə verdiyi ən şərəfli adlardan biridir. Qəribədir ki, onun taleyini də elə "müəllimliyi" həll etmişdi.

Vətənpərvər şair 1935-ci ildə Bakıya qayıdır, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında tərcümə şöbəsinə işə dəvət olunur. 1935–37-ci illərdə Azərbaycan qadınının inkişaf yoluna həsr edilmiş "Sədər" romanını yazıb bitirir, mütəxirəyə təqdim edir. Eyni zamanda müəllimlik sənətini də davam etdirir. Sonuncu tərcüməsi Ş.Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsəridir.

Onun ömrü 1937-ci ildə 45 yaşında vaxtsız qırıldı, şairin rübabı, könül sazı sındırıldı, əlyazmaları talan edildi... Bu nəhəng təfəkkür bahadırı-

nın həyat və fəaliyyəti, o cümlədən maarif sahəsindəki xidmətləri geniş tədqiq olunub bugünkü və gələcək nəsillərə çatdırılmalıdır. Əhməd Cavad həyatın bütün səslərinə, bütün çağırışlarına cavab verən əsl şairdir. Yaradıcılığı simvolik, romantik, bədbin, nikbin, fərdi və ictimai hisslərin ifadəsi baxımından əlvan bir mozaikanı xatırladır. Bu mozaikada istər klassik örnəklərin, istərsə müasir poeziya anlayışının qərribə bir vəhdəti dayanır. Görkəmli publisist və ictimai xadim Əhməd Cavad ötən əsrin 10-cu illərindən başlayaraq dirçəlməkdə olan maarif və mədəniyyətimizin fədailərindən idi. 1919-cu ildə iki hüriyyət aşığı, xalqın böyük oğulları Üzeyir Hacıbəyov və Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himnini yazmaq qərarına gəlirlər. Və çox keçmədən Azərbaycan parlamentində sözləri Ə.Cavadın, musiqisi Üzeyir bəyin olan dövlət himni səslənir. Səksən illik ayrılıqdan sonra həmin əzəmətli himni bu gün biz də oxuya bilirik. Ən şərəflisi isə budur ki, uzun illər yasaq edilmiş, zülmələri məruz qalmış, böyük şəxsiyyətlərimizin yaratdığı himn bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin himni kimi dünyanın böyük salonlarında, idman meydanlarında, beynəlxalq təşkilatların toplantılarında səslənir. "Azərbaycan marşı" bu baxımdan əvəzedilməz sənət əsəridir. Həmin marşın himn kimi qəbulu qənaətinin doğruluğunu tarix və zaman təsdiqlədi. 27.05.1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, mətni Əhməd Cavadın "Azərbaycan marşı" Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni kimi təsdiq olundu.

Ulu öndər, möhtərəm Heydər Əliyev dövlət himnimizin məziyyətlərindən danışarkən deyir: "Mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, 1918–1920-ci

illərdə Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş Xalq Cümhuriyyətinin bugünkü nəsillərə qoyub getdiyi ən dəyərli miraslardan biri bu gün qəbul etdiyimiz dövlət himnidir və bir də Azərbaycan dövlət bayrağıdır".

İstiqlalın bir atributu da ordumuz idi. Onun istər şəhidlərimizə, istər əsgərlərimizə qoşduğu şeirlərində bu, əsas yer tuturdu. Ə.Cavadın "Ölkəm" adlandırdığı "Gerbimizə ithaf edirəm" deyə qoşduğu şeirində də istiqlal ruhu çox güclüdür:

**Üçrəngli bayrağım, üçrəngli gerbim,
Ahəngli bayrağım, ahəngli gerbim;
Göy, yaşıl, qırmızı çaləngli gerbim, –
Adım, nişanımdır, tək gerbim deyil,
Arzum, mübarizəm, tək hərbi deyil,
Məsləkim, əqidəm – tək təlim deyil,
Sökülən dan yeri, gündüzlər ölkəm!**

Şair istiqlalı bax beləcə təsəvvür edir, o mahiyyətdə də oxucularına çatdırırdı. Onun hər şeiri, hər misrası sanki yurdumuzun bir parçasıdır. Onlar ilk sözündən oxucunu məftun edir, onun ürəyini ələ alır, bircə-bircə tariximizi, coğrafiyamızı nişan verir. Onun yaradıcılığında Türkiyə, Azərbaycan, qədim Gəncə, dağlar gözəli Göygöl və elimizin digər əsrarəngiz guşələri canlı obrazlar səviyyəsinə yüksəlmişdir. Əhməd Cavadın yazdığı "Çırpınırdın, Qara dəniz" isə az qala milli himn qədər kütləvi şəkildə oxunan və sevilən bir əsərə çevrilmişdir:

**Çırpınırdın, Qara dəniz,
Baxıb Türkün bayrağına!
"Ah!..." deyərdim, heç ölməzdim
Düşə bilsəm ayağına.**

Yaradıcılığının ilk nümunələrindən söz sərrafı olan, ədəbi-elmi fikir adamlarının diqqətini cəlb edən Əhməd Cavad tezliklə istedadlı şair, alovlu vətəndaş, ictimai xadim, xeyirxah və təəssübkeş insan kimi məşhurlaşaraq milyonların qəlbində özünə yer tapmışdır. Ədəbi və ictimai fəaliyyəti haqqında dövrünün tanınmış şəxsiyyətlərinin təqdir və rəğbət dolu fikir və mülahizələrini eşidərək xoş və şirin duyğular səltənətinin kəhkəşanında poeziyasının romantik köhlənini çıpmaq səadəti ona nəşib olsa da, tezliklə Əhməd Cavadın başı üstündə qara buludlar oynamış və onun haqqında ya heç danışılmamış, ya da qərəz və iftira dolu sözlər söylənmiş, yazılar çap edilmişdir. Böyük şair, publisist, maarifçi, əvəzsiz tərcüməçi və gözəl insan olan Əhməd Cavad Axundzadə yaradıcılığının müdrikləşən və çiçəkləyən, ən parlaq dövründə repressiya qurbanı oldu.

**Mən çeynənən bir ölkənin
Haqq bağıran səsiyəm!**

Çünki o, bir şair kimi öz ədəbi yolunu belə müəyyənləşdirmişdi...

Əhməd Cavad, sən elə bir şeirsən ki, sevməyənlər anlamaz. Qalibsən, səni qalib edən isə şeirlərindir... Unudulmazsən – üçrəngli bayrağımız, demokratik respublikamız, ay-uldumuzuz, Göygölümüz, Kürümüz, Arazımız, Gəncəmiz, Bakımız kimi, şeirimiz, nağıllarımız, dastanlarımız, havamız, suyumuz kimi, həyatımız kimi... ♦

A.Əliyeva,

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının metodisti